

**Het geslacht Caloptilia – met een nieuwe soort voor Friesland:
Caloptilia fidella – Gerrit Tuinstra**

Binnen de familie Gracillariidae is er een groepje opvallende soorten, behorend tot het geslacht Caloptilia. Opvallend voor wat betreft hun uiterlijk, maar ook hun levenswijze als rups. Uit Nederland zijn 16 soorten bekend, althans, als de naamgeving volgens de website Kleine Vlinders (www.kleinevlinders.nl) gehanteerd wordt. Want hier wordt *Caloptilia syringella* als geldige naam gebruikt, terwijl de website Microlepidoptera (www.microlepidoptera.nl) voor deze soort de naam *Gracillaria syringella* gebruikt. De Nederlandse naamgeving is op beide websites ook verschillend, zoals uit de volgende opsomming (op alfabetische volgorde van de wetenschappelijke soortnamen) van de 16 soorten blijkt:

• <i>alchimiella</i> *	gewoon eikenbladkegelmotje	goudvlekstelmtot
• <i>azaleella</i> *	azaleamotje	azaleastelmtot
• <i>betulicola</i> *	groot berkenbladkegelmotje	bruine berkenstelmtot
• <i>cuculipennella</i> *	gebaard ligusterbladkegelmotje	grauwe stelmtot
• <i>elongella</i> *	groot elzenbladkegelmotje	bruine elzenstelmtot
• <i>falconipennella</i> *	klein elzenbladkegelmotje	variabele elzenstelmtot
• <i>fidella</i> *	hopbladkegelmotje	hopstelmtot
• <i>syringella</i> *	seringenmotje	seringenstelmtot
• <i>hemidactylella</i> *	bont esdoornbladkegelmotje	bonte esdoornstelmtot
• <i>honoratella</i>	-	bleke esdoornstelmtot
• <i>populetorum</i> *	berkenzaailingbladkegelmotje	witte berkenstelmtot
• <i>robustella</i> *	Jäcks eikenbladkegelmotje	eikenstelmtot
• <i>roscipennella</i>	kastanjebladkegelmotje	walnootstelmtot
• <i>rufipennella</i> *	bruin esdoornbladkegelmotje	donkere esdoornstelmtot
• <i>stigmatella</i> *	hopveertje	wilgenstelmtot
• <i>suberinella</i>	besprenkeld berkenbladkegelmotje	gevlekte berkenstelmtot

In deze opsomming worden na de wetenschappelijke soortnaam de Nederlandse namen van resp. de websites Kleine Vlinders en Microlepidoptera weergegeven. Op de eerstgenoemde website wordt *C. honoratella* nog niet weergegeven. Deze soort is pas zeer recent voor het eerst in Nederland waargenomen (Prick, Cupedo & Schreurs 2017). De soorten met een * achter de wetenschappelijke naam zijn ook in de provincie Friesland waargenomen.

De Nederlandse naam ‘bladkegelmotje’ verwijst naar de levenswijze van de rupsen. In het laatste stadium leven de rupsen namelijk in een (naar beneden) omgevouwen bladrand of een opgerold(e) blad(rand) ofwel ‘bladkegel’. In eerdere stadia zijn de rupsen mineerders en leven ze veelal in gang- vlek- en/of

vouwmijnen. De Nederlandse naam ‘steltnot’ verwijst naar de houding van de imago’s. De (lange) voorpoten worden rechtop gehouden worden, waarmee de vlinders ‘op stelten’ staan. Overigens is deze kenmerkende houding niet uniek voor de Caloptilia’s, want ook sommige andere soorten uit de familie Gracillariidae hebben deze houding, bijvoorbeeld soorten van het geslacht Parornix.

Niet alleen de rusthouding is opvallend, maar ook de rest van het uiterlijk. Zo hebben alle soorten hele smalle, langwerpige vleugels. De kleur en tekening verschilt tussen de soorten onderling, maar soms ook binnen een soort. Zo zijn *C. betulicola* en *C. elongella* egaal roodbruin van kleur en beide soorten zijn dan ook lastig van elkaar te onderscheiden. Andere soorten zijn bonter gekleurd en getekend, zoals *C. cuculipennella* en *C. populetorum*. En er zijn diverse soorten met een opvallende, ietwat driehoekige of trapeziumvormige vlek aan de voorrand van de voorvleugel. De vorm en kleur van deze vlek is soms kenmerkend voor een bepaalde soort, maar kan ook variëren binnen een soort. Om te komen tot de determinatie ‘Caloptilia’ is niet moeilijk, maar tot de juiste soort is niet altijd eenvoudig.

C. roscipennella en *C. suberinella* zijn uit Friesland niet bekend, maar zijn in Nederland überhaupt zeer zeldzaam. De meeste andere soorten zijn (redelijk) algemeen (ook in Friesland) en worden veelal verspreid over grote delen van Nederland waargenomen. Een van de meest bekende en eigenlijk overal voorkomende soort is *C. alchimiella*, waarvan de rupsen op eik (*Quercus* spp.) leven. Wanneer er met licht nachtvlinders geïnventariseerd worden, wordt deze soort regelmatig waargenomen.

C. fidella nieuw voor Friesland!

In 2009 werd *C. fidella* voor het eerst in Nederland waargenomen, in Kerkrade, provincie Limburg. Kort na deze eerste vondst van de mijnen, werden deze ook talrijk gevonden op andere plekken in de provincie (Koster 2010). Rupsen van *C. fidella* maken in eerste instantie een gangmijntje, voordat deze overgaat in een opvallend licht gekleurd vlekmijsje, in de oksel van twee nerven in het blad van Hop (*Humulus lupulus*). Nadat de rups het vlekmijsje verlaat, leeft deze in een naar onderen toe omgerolde bladrand. De combinatie van de aanwezigheid van het vlekmijsje en de bladrol is zeer kenmerkend voor deze soort. In de jaren na de eerste vondst is *C. fidella* op veel meer plekken gevonden in het oosten en midden van Nederland. Mogelijk is de soort al veel langer in Nederland aanwezig geweest, maar bleef deze onopgemerkt!

De aanleiding van dit artikel is de vondst van *C. fidella* nabij Oldeberkoop, op 4 oktober 2017. Hier werd in een houtwal met plaatselijk veel hop een enkel blad met een vlekmijsje en bladrol gevonden door de auteur (zie foto pag. 16). In de bladrol bevond zich een rups. Maar dit was niet de eerste vondst in Friesland! Op 9 juli 2017 vond George Sinnema uit Leeuwarden een Caloptilia-imago nabij Noardburgum, die leek op *C. fidella*. Voor bevestiging van de soort ging de waarnemer op zoek naar de mijnen en op 10 augustus vond hij op hop in de Soestpolder nabij Burgum een mijn en een bladrol, waarmee de soort definitief

voor het eerst in Friesland vastgesteld werd. Op 15 en 20 augustus werden opnieuw mijnen gevonden, door dezelfde waarnemer en in dezelfde omgeving. De vondsten zijn met prachtige foto's gedocumenteerd op de website waarneming.nl (www.waarneming.nl). Een aanrader om deze foto's te bekijken, voor een ieder die in zijn omgeving ook eens op zoek wil naar *C. fidella*!

C. fidella is dus in korte tijd bekend geworden uit een groot deel van Nederland. Dit geldt ook voor een andere soort die vrij recent in Nederland ontdekt is: *C. hemidactylella*. De rupsen van deze soort leven met name op Spaanse aak (*Acer campestre*). In 2011 werd in het tijdschrift Entomologische Berichten een artikel gepubliceerd over deze soort en de eerste Nederlandse vondsten (Corver, Muus & Ellis 2011). Vanaf 2007 werd de soort verspreid over Nederland waargenomen, terwijl de eerste vangst al in 2003 gedaan bleek te zijn. Inmiddels komt de soort over geheel Nederland voor, met name ook in de noordelijke provincies, getuige het kaartje dat getoond wordt op de website Microlepidoptera. Dat de soort inderdaad op veel plekken voorkomt is ook de ervaring van de auteur. Zo zijn bijvoorbeeld ook in het Lauwersmeer de opvallende bladrollen talrijk gevonden, op Spaanse aak.

Literatuur en websites

Corver S., Muus T. & Ellis, W. 2011. *Caloptilia hemidactylella*: new to the Netherlands. Notes on distribution, morphology and biology (Lepidoptera: Gracillariidae). Entomologische Berichten 71 (2) 2011.

Koster S. 2010. Faunistische mededelingen voorjaarsvergadering 2010 Sectie Snellen; verslag in Franje 13 (26), september 2010.

Prick M., Cupedo F. & Schreurs A. 2017. *Caloptilia honoratella* (Lepidoptera: Gracillariidae): een nieuwe soort voor de Nederlandse fauna. Entomologische berichten 77 (5) 2017.

Website www.kleinevlinders.nl, Stichting Tinea – Kleine Vlinders (geraadpleegd oktober 2017).

Website www.microlepidoptera.nl, Atlas van de kleinere vlinders in Nederland (geraadpleegd oktober 2017).

***Agrotera nemoralis*, de Haagbeukmot, nieuw voor Friesland – Gerrit Tuinstra**

Dat niet alle kleine vlinders ofwel microlepidoptera klein en moeilijk te determineren zijn, wordt wel bewezen door *Agrotera nemoralis*, de haagbeukmot. Overigens moet men daarbij wel in het achterhoofd houden dat de verdeling in micro's en macro's in feite kunstmatig en door de mens aangebrachte is. Sommige families worden tot de micro's gerekend, andere tot de macro's.

De prachtige *A. nemoralis* is niet te verwarren met andere soorten, althans in Nederland. In tropische gebieden komen soorten voor die (behoorlijke) overeenkomsten vertonen met de vlinder. In Europa is *A. nemoralis* de enige vertegenwoordiger uit het geslacht *Agrotera*. De soort behoort tot de subfamilie